

Centrum Badań Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

Opinie Polaków o Związku Radzieckim.

Analiza głównych tendencji zmian

CBOS, począwszy od 1985 roku, tj. od momentu wyboru M. Gorbaczowa na stanowisko sekretarza generalnego KC KPZR, systematycznie gromadzi dane empiryczne na temat opinii Polaków o Związku Radzieckim. Początkowo badania te koncentrowały się przede wszystkim na osobie radzieckiego przywódcy i ogólnych konsekwencjach związanych z jego wyborem. Później zaś, coraz bardziej dotyczyły szczegółowych kwestii: wiedzy i stosunku do pierestrojki, jej oddziaływania na sytuację w Polsce, ocen stosunków polsko-radzieckich i postulowanych kierunków zmian, przynależności Polski do Układu Warszawskiego, postrzegania sojuszników politycznych, aż po kwestie współpracy gospodarczej i deklaracje sympatii. Z każdym rokiem obraz opinii Polaków o Związku Radzieckim jest bardziej bogaty, pozwalający uwzględniać różne jego aspekty i uwarunkowania.

Wielowymiarowość danych pozwala pokazać stan nastrojów i nastawień polskiego społeczeństwa wobec ZSRR, zarówno na poziomie częściowych opinii dotyczących wybranych zagadnień, jak i sumy ocen składających się na ogólny obraz stosunku Polaków do Związku Radzieckiego. Porównanie danych z kilku pomiarów pokazuje kierunki przewartościowań, jakie zachodzą w czasie.

Analiza danych częściowych wskazuje, że istnieje stały trend wzrostu bądź spadku ocen pozytywnych wobec ZSRR, w zależności od ocenianego aspektu. Potwierdzeniem tych pierwszych jest systematyczny wzrost liczby sympatyków Gorbaczowa i zwolenników prowadzonej przez niego polityki. Zwiększa się również grono przekonanych, że zmiany zachodzące w ZSRR doprowadzą do gruntownej przebudowy w tym kraju i są korzystne dla Polski i Polaków. Potwierdzeniem zaś tendencji spad-

kowych jest zmniejszający się odsetek tych, którzy oceniają stosunki polsko-radzieckie jako dobre. Mimo że ponad połowa społeczeństwa dostrzega korzystne zmiany, to jednak większość uznaje je nadal za niewystarczające. Ciągłe kontrowersyjne w odczuciach społecznych pozostaje pytanie: rozwijać czy ograniczać współpracę gospodarczą z ZSRR? - Przybywa zwolenników zarówno pierwszej, jak i drugiej opcji. Znajduje to swoje odbicie w deklaracjach emocjonalnych - zmniejsza się odsetek deklarujących sympatię wobec ZSRR, przybywa również osób mu niechętnych. Z drugiej jednak strony stabilne pozostają opinie i oceny dotyczące przynależności Polski do Układu Warszawskiego oraz postrzegania Związku Radzieckiego jako wypróbowanego sojusznika Polski.

Bazując na danych cząstkowych, wyłania się złożony i dynamiczny obraz stosunku Polaków do Związku Radzieckiego, podobnie jak złożone i dynamiczne są te stosunki w wymiarze obiektywnym. Amplituda zmian w poszczególnych wymiarach mieści się jednak ciągle w bezpiecznych granicach ogólnie wysokiej akceptacji ZSRR. We wszystkich omawianych wymiarach odsetki ocen pozytywnych wahają się od 80 do 50%, negatywnych zaś jest od 35 do 5%; pozostali to obojętni bądź nie mający zdania. Potwierdza to również typologia nastawień Polaków wobec ZSRR, skonstruowana na podstawie analizy współwystępowania ocen w poszczególnych wymiarach. Za pozytywnie nastawionych wobec ZSRR uznano tych, którzy przynajmniej w jednym z analizowanych wymiarów dali ocenę pozytywną, żadnej nato-

miast negatywnej. I odwrotnie - do nastawionych negatywnie zaliczono tych wszystkich, którzy deklarowali przynajmniej w jednym wymiarze ocenę lub opinię negatywną, żadnej zaś pozytywnej. Pozostałym, tj. wypowiadającym się o ZSRR w sposób zróżnicowany, przypisano nastawienie ambiwalentne. Tak skonstruowana typologia nastawień Polaków wobec ZSRR przedstawia się następująco:

	1987	1988
nastawieni pozytywnie	66,5	62,0
nastawieni negatywnie	9,5	8,7
ambiwalentni	25,6	29,2

W świetle danych wyraźnie widać, że stosunek Polaków do ZSRR wykazuje znaczną stabilność. Dominują nastawienia pozytywne, negatywnych jest niespełna 10%.

Stosunek do M.Gorbaczowa i jego polityki

Z roku na rok systematycznie przybywa w Polsce sympatyków M.Gorbaczowa. W marcu '85 było ich niewiele ponad 50%, obecnie blisko 80%.

Tabela 1

Deklarowany stosunek do M.Gorbaczowa	w procentach				
	XII '85	X '86	VIII '87	X '87	X '88
Sympatia	53,5	54,2	67,2	76,2	79,6
Brak sympatii	7,8	8,5	6,4	6,3	5,2

Dwukrotnie w '87 i '88 Gorbaczow zwyciężył w sondażowym plebiscycie na najwybitniejszego przywódcę politycznego świata. Inni otrzymali 3-4-krotnie mniej głosów. Ponad 70% ankietowanych wyraża przekonanie, że jest on życzliwy Polsce i Polakom. Tylko nieliczni (6-8%) deklarowali wobec niego antypatię i niechęć. Z 54% przed wizytą w Polsce do 68% po wizycie wzrosło grono określających się jako zwolennicy jego polityki - odwołując się tu głównie do osiągniętych efektów zarówno w sferze polityki wewnętrznej (pierestrojka), jak i zagranicznej (spotkanie na szczycie).

Tabela 2

Stosunek do polityki M. Gorbaczowa	w procentach	
	II '88	X '88
Jestem zdecydowanym zwolennikiem	16,2	17,9
Jestem zwolennikiem	37,7	50,1
Jest mi obojętna	31,5	18,2
Jestem przeciwnikiem	0,9	0,8
Jestem zdecydowanym przeciwnikiem	0,5	0,3
Trudno powiedzieć	13,0	12,5

Opinie o pierestrojce i polityce zagranicznej ZSRR

Równie przychylny klimat społeczny istnieje w stosunku do przeobrażeń zachodzących w ZSRR. Z 47% w '87 do 60% w '88 wzrósł odsetek przekonanych, że zmiany są duże i doprowadzą do gruntownej przebudowy. Odmienne opinie prezentuje 18-22% ankietowanych (tab. 3).

Tabela 3

w procentach

Opinie o przemianach w ZSRR	IV '87	II '88	X '88
Są bardzo duże i doprowadzą do gruntownej przebudowy	6,6	7,7	10,6
Są duże i istnieje szansa, że doprowadzą do znacznej przebudowy	40,2	35,9	49,2
Są niewielkie i nie doprowadzą do znacznej przebudowy	9,5	14,2	13,1
Skończą się na niczym, nie wyzwolą energii ludzi	8,2	7,7	7,8
Inny pogląd	2,4	3,0	1,1
Trudno powiedzieć, nie interesuję się tym	32,7	31,5	17,8

Konkretne efekty przemian Polacy dostrzegają przede wszystkim w sferze polityki (głównie gласnost'), rządziej w gospodarce i w sferze stosunków i zachowań radzieckiego społeczeństwa. Pierestrojka postrzegana w Polsce to przede wszystkim działania centrum, a jej najlepszym gwarantem jest sam Gorbaczow. Choć zainteresowanie, ciekawość i poparcie dla przeobrażeń zachodzących w ZSRR są w Polsce powszechne, towarzyszy im głębsza refleksja dotycząca barier ograniczających proces przemian. Mówiąc o przeciwnikach i zwolennikach pierestrojki, wskazuje się głównie na hamulce tkwiące w sferze świadomości zarówno władzy, jak i społeczeństwa. Aby bariery te pokonać, trzeba przede wszystkim czasu i konsekwencji w działaniu, zmieniać i uczyć musi się tak samo władza, jak i społeczeństwo. Zdaniem 40% badanych pierestrojka przyniesie Polsce i Polakom korzyści, 7%-straty. Korzyści to działanie mechanizmu naczyń połączonych: "jeśli tam będzie lepiej to i u nas się poprawi, będzie lepiej we wszystkich krajach socjalistycznych".

Oceniając aktywność i działalność ZSRR i USA na rzecz dialogu rozbrojeniowego, Polacy dostrzegają więcej pozytywów po stronie ZSRR niż USA, choć w wyniku spotkań w Waszyngtonie i Moskwie znacznie częściej akcentuje się dobrą wolę i wysiłki obu stron (tab. 4).

Tabela 4

w procentach

"Które z wielkich mocarstw więcej uczyniło dla utrzymania i utrwalenia pokoju na świecie?"	X'87	X'88
USA	5,4	10,1
ZSRR	59,9	35,9
Obydwa tyle samo	33,2	53,4
Trudno powiedzieć	1,1	0,5

Deklaracje sympatii do ZSRR i obraz stosunków
polsko-radzieckich

W ciągu roku opinie w tej kwestii uległy największym zmianom. Średnia temperatura deklarowanych uczuć spadła o 6 stopni. O prawie 10% zmniejszyło się grono sympatyków ZSRR, o tyleż samo zwiększyło się - niechętnych. Widoczna tu jest także jeszcze jedna tendencja - wyraźnie wzrosły sympatie Polaków do krajów kapitalistycznych, spadły natomiast w stosunku do wszystkich krajów socjalistycznych (tab. 5).

Tabela 5

Kraje poddane ocenie	Sympatia		Obojętność		Niechęć		Średnia temperatura uczuć mierzo- na na skali -50 do +50 stopni	
	w procentach							
	X'87	X'88	X'87	X'88	X'87	X'88	X'87	X'88
Japonia	81,1	82,1	17,3	16,6	0,9	1,1	+24	+24
USA	64,6	77,6	20,6	14,5	14,8	7,7	+13	+20
Francja	65,1	76,0	28,4	21,0	6,5	2,7	+12	+17
Włochy	63,4	73,2	31,3	23,8	5,3	2,6	+13	+17
Szwecja	-	72,3	-	25,9	-	1,6	-	+17
Węgry	62,7	70,2	28,4	24,7	9,0	4,9	+11	+14
Austria	-	67,8	-	29,7	-	2,3	-	+15
Wielka Brytania	45,9	66,8	37,1	26,0	17,1	6,4	+5	+13
ZSRR	69,6	60,9	16,2	17,7	14,2	21,2	+14	+8
Grecja	-	56,0	-	39,4	-	4,3	-	+10
Hiszpania	45,7	54,4	52,0	43,1	2,3	2,3	+8	+10
Jugosławia	54,0	52,7	39,3	40,1	6,7	6,9	+8	+7
Chiny	54,8	52,4	38,4	40,5	6,9	6,9	+10	+9
Czechosłowacja	54,6	52,0	31,6	31,9	13,8	15,9	+8	+6
RFN	34,5	50,3	26,4	19,8	39,3	29,7	-3	+6
Bułgaria	48,7	47,5	41,6	39,4	9,7	12,9	+6	+5
Indie	45,6	42,0	50,0	52,4	4,4	5,4	+8	+6
NRD	44,0	39,8	32,1	31,0	23,8	29,1	+2	0
Kuba	43,6	34,4	46,3	47,3	10,1	18,1	+6	+1
Turcja	-	34,3	-	53,2	-	12,2	-	+4
Rumunia	28,4	22,3	51,2	43,8	20,4	33,7	0	-5
Izrael	9,7	13,4	53,7	51,0	36,6	35,4	-8	-6

Oceniając stosunki polsko-radzieckie, większość ankietowanych (75-58% w zależności od okresu badania) określa je jako dobre i bardzo dobre, 8-4% - jako złe i bardzo złe (tab. 6).

Tabela 6

Ocena stosunków polsko-radzieckich	w procentach			
	X'86	X'87	II'88	X'88
Dobre	62,7	75,3	58,6	63,9
Ani dobre, ani złe	20,6	19,4	26,4	27,1
Złe	8,6	3,8	6,1	8,1
Trudno powiedzieć	7,1	0,5	8,7	0,7

Zarejestrowany w lutym '88 spadkowy trend ocen tych stosunków został częściowo zdyskontowany - zapewne pod wpływem wizyty M.Gorbaczowa w Polsce - w październiku '88, daleko jednak ustępował ich poziomowi sprzed roku.

Przesłanką dla wyjaśnienia powyższych wahań jest analiza wskazywanych przez respondentów plusów, jak i minusów w stosunkach polsko-radzieckich. Plusy to głównie ujawnianie białych plam, prawdy o historii i teraźniejszości obu narodów (20%), jawność i otwartość informacji o tym, co dzieje się w Polsce i ZSRR (9%); minusy zaś to przede wszystkim takie kwestie, jak współpraca gospodarcza (22%), ingerencja ZSRR w wewnętrzne sprawy Polski (17%) oraz wymiana turystyczna (8,5%). Wydaje się, że w analizowanym przypadku realizacja tych pierwszych (nie mówiąc już o drugich) mogła mieć wpływ na spadek ocen stosunków polsko-radzieckich. Ujawnianie białych plam stanowi bowiem niespotykany dotąd zasób informacji o wypaczeniach stalinowskich, w tym również dotyczących Polski. Rozbudzone zaś społeczne nadzieje na pełne wyjaśnienie wszystkich spornych kwestii z przeszłości

(m.in. problem Katynia), jak dotąd nie znalazły zadowalającego społeczeństwa rozwiązania.

Czynnikiem równie istotnym jest problem współpracy gospodarczej, który budzi kontrowersje nie tylko w relacjach Polska - ZSRR, ale szerzej - w całej wspólnocie socjalistycznej. Dominuje przekonanie, że jest ona pozbawiona realizmu ekonomicznego i wyraźnie podporządkowana racjom politycznym. Zapewne i stąd - tak powszechne głosy o większą autonomię dla poszczególnych państw, w tym samodzielność i niezależność Polski. Nie może zatem zaskakiwać fakt, że w kwestii: rozwijać czy ograniczać współpracę gospodarczą z ZSRR, występuje wyraźnie widoczna polaryzacja opinii; 60% ankietowanych opowiada się za, 32% przeciw.

W potocznych odczuciach więc, mimo dominacji generalnie pozytywnych ocen stosunków polsko-radzieckich, wyraźnie ujawnia się potrzeba ich dalszego doskonalenia. Wszystko, co jest zapowiedzią nowego, postępowego (w tym także przywódca ZSRR M. Gorbaczow), jest przez Polaków przyjmowane z zadowoleniem i aprobatą; manifestacje zaś dawnych, paternalistycznych zachowań pod adresem naszego społeczeństwa wywołują uczucia odwrotne.

Stosunek do ZSRR jako sojusznika politycznego

O stosunku Polaków do Związku Radzieckiego nie sposób mówić poza ogólnym kontekstem ocen dotyczących akceptacji układu geopolitycznego w Europie. W sondażowym referendum w sprawie dalszej przynależności Polski do Układu Warszawskiego większość badanych (70-66%) opowiada się za utrzymaniem

dotychczasowego stanu rzeczy. Ci, którzy są za wystąpieniem (32-27%), to głównie zwolennicy koncepcji neutralności (81-85%), a nie politycznych związków Polski z Zachodem (12-13%) - tabela 7 i 8.

Tabela 7

	w procentach	
Przynależność Polski do Układu Warszawskiego	X'87	X'88
Pozostanie	70,2	65,9
Wystąpienie	26,6	31,8
Trudno powiedzieć	2,9	2,2

Tabela 8

	w procentach	
Jeśli jest Pan(i) za wystąpieniem Polski z Układu Warszawskiego, to Polska powinna:	X'87	X'88
Pozostać neutralna	84,2	81,5
Związać się militarnie z blokiem państw zachodnich	12,3	13,2
Trudno powiedzieć	2,6	0,6

Społecznej akceptacji obecnego status quo towarzyszy przekonanie, że polityczni sojusznicy to kraje socjalistyczne, potencjalni wrogowie zaś to państwa kapitalistyczne (tab. 9).

Tabela 9

w procentach

Kraj	Sojusznicy		Wrogowie	
	X'87	X'88	X'87	X'88
ZSRR	45,7	39,3	12,0	16,1
Węgry	10,7	9,5	0,3	0,1
Ogólnie kraje socjalistyczne i Układ Warszawski	9,9	6,6	0,6	0,6
USA	5,7	6,7	14,0	10,2
Czechosłowacja	6,5	5,5	1,5	1,9
Francja	4,5	4,9	1,1	0,5
Wielka Brytania	1,5	2,5	2,2	0,8
NRD	3,3	2,2	7,1	4,3
RFN	1,5	1,5	47,0	35,4
Włochy	2,3	1,2	0,1	0,0
Bułgaria	1,5	0,9	0,1	0,0
Szwecja	0,9	0,7	0,2	0,0
Chiny	1,1	0,6	0,6	1,1
Japonia	0,7	0,5	0,1	0,0
Rumunia	0,5	0,3	0,0	0,1
Ogólnie kraje kapitalistyczne i NATO	0,7	0,6	5,3	3,0
Niemcy	0,3	0,1	13,7	15,5
Nasi sąsiedzi	0,7	0,0	1,3	1,5
Nie ma takich	23,3	31,0	8,5	19,6
Trudno powiedzieć	8,1	10,1	9,6	8,3

Na ZSRR jako wypróbowanego sojusznika Polski wskazuje 40-45% badanych, następnym w kolejności kraj to Węgry z odsetkiem wskazań 9-10. Zachód (ani ten bliski, ani ten dalszy) nie stanowi w tym wymiarze większej konkurencji dla wspólnoty socjalistycznej, a opinia społeczna w tym względzie jest od lat niezmienna.